

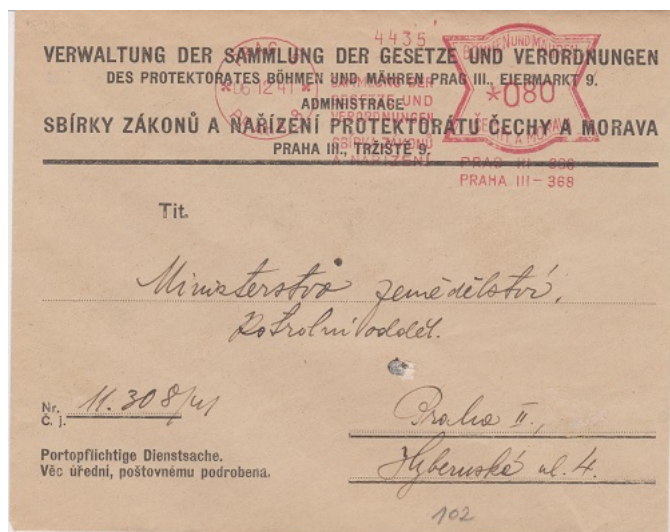
V dnešním pokračování tohoto volného seriálu o netradičních pohledech na výplatní otisky různých dob z území Československa se zaměříme na smutnou dobu let 1939 - 1945, období vnuceného státního celku Protektorátu Čechy a Morava.

Jaké byly vlivy (nařízení), které se podepsaly na vzhledu výplatního otisku? Jak pokračovala germabizace tohtoo prostředku vyplácení poštovních zásilek? Jaké byly zajímavosti, které zachytili sběratelé? Jak se obohatila typologie světa výplatních otisků z území Československa?

Ukázka dvou protektorátních otisků jednoho uživatele (barva červená a povolená modrá)

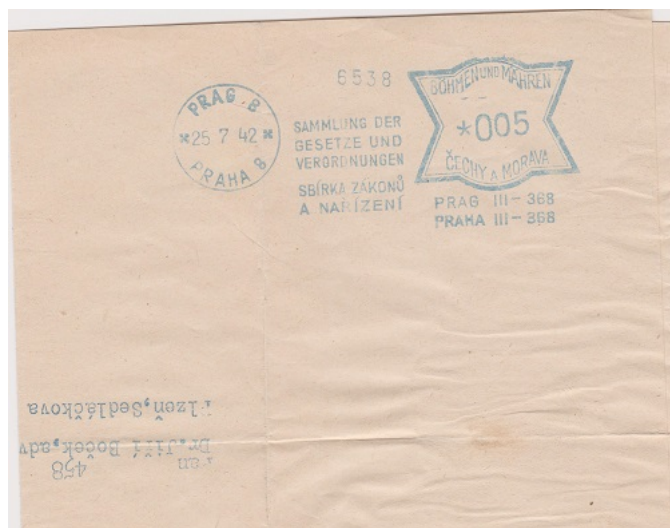
6. 12. 1941

otisk sloužící k vyplácení běžné korespondence uživatele (červená barva)

25. 7. 1942

výplatní otisk vyplácejí za jiné sazby novinové zásilky (povolená modrá barva)

Stejný stroj, jen se mění barva, stroj vyžadoval důkladné pročištění při záměně barev. Tento způsob vyplácení novinových zásilek byl používán i krátce po roce 1945 do doby, kdy došlo ke změně výplatního razítka u příslušných strojů.

Situace a vlivy na vzhled výplatních otisků

Výplatní otisky První republiky československé na podzim roku 1938 začaly zažívat první změny mocenských poměrů pod vlivem nacistického Německa. Řada uživatelů výplatních strojů pocítila změny poměrů Druhé republiky a zejména židovští občané začali opouštět republiku. Tlak byl velmi drsný. Koncem roku Parlament přijal zákon o autonomiích Slovenska a Podkarpatské Rusi a Československo dostalo nový název Česko – Slovensko, i když o této změně hlasování nedosáhlo potřebný počet hlasů obou komor. Nicméně společenská situace si změny vynutila. To se projevilo i v poštovním provozu, i když v oblasti výplatních strojů a jejich otisků s velkým zpožděním. První změna (název Česko – Slovensko ve výplatním razítku otisku) se objevila v Ružomberoku u firmy SOLO v lednu 1939, další tři změny se do výplatních otisků dostaly až v červenci a srpnu 1939, tedy v době ustaveného Protektorátu. Druhá republika česko – slovenská byla jen předeheurou k tomu, co mělo přijít po polovině března 1939.

Ve dnech 14. a 15. března 1939 se definitivně Československo rozpadlo zásahem nacistického Německa. . Přímou po vojenském obsazení Čech a Moravy a nepřímou vyhlášením nezávislosti Slovenska a souhlas k maďarské okupaci Podkarpatské Rusi. Dne 16. března 1939 byl jednostranným výnosem Vůdce vyhlášen „Protektorát Čech a Moravy“, který byl vzat pod „ochranu Říše“, což stvrdil zejména článek 1 tohoto výnosu: „Protektorát Čechy a Morava je autonomní a spravuje se sám“. Vývoj ukázal, jak to bylo myšleno. Stal se pravý opak. Autonomie na povrchu byla ve skutečnosti úplně myšlena a prováděna v praxi jinak.

V oblasti poštovního provozu a spojů všeobecně článek stanovil: „Říše vykonává bezprostřední dohled na dopravnictví, **jakož i na pošty a telekomunikace**“.

Protektorátní poštovníctví bylo podřízeno říšskému poštovníctví. I přes tento výnos bylo zřízeno až v červenci 1939 a těch několik týdnů mezi březnem a červencem bylo zachováno poštovníctví československé. Podřízení se projevilo zejména tím, že naše členství v UPU zaniklo a přešlo na Německo. Protektorátní poštovníctví se postupně přizpůsobovalo říšskému. Rok 1939 tento vývoj potvrdil. V této době vznikly předběžné protektorátní otisky s československým vzorem.

Ministerstvo dopravy (poštovní odbor), které mělo na starosti poštovníctví po zaniklém ministerstvu pošt a telegrafů začalo rozhodovat o vzhledu protektorátního výplatního otisku.

Nariadením ze dne 19. 1939 poštovní správa rozhodla o definitivním odstranění názvu

státu **ČESKOSLOVENSKO** z výplatního razítka a nahrazením dvojjazyčného názvu **BÖHMEN UND MAHREN/ ČECHY A MORAVA**. Vznikl první definitivní protektorátní výplatní otisk s neúplným poněmčeným vzorem (týkal se jen výplatního razítka). Tvar výplatního razítka byl stejný jako za První republiky – větrná růžice, mezi sběrateli ustálený název „motýlek“.

Dne 5. 12. 1939 bylo úředně rozhodnuto o dalším poněmčení výplatního otisku, a to poněmčení denního razítka. Výnos stanovil německo – český název dohlédací pošty v denním razítku. Na tomto místě docházelo k řadě zajímavostí, z nichž za zmínku stojí zejména případ Českých Budějovic“. Denní razítka obsahovalo nejdříve název **ČESKÉ BUDĚJOVICE**, poté **BUDWEIS/ČESKÉ BUDĚJOVICE**, nakonec **BUDWEIS/BUDĚJOVICE**. Prostě řečeno, vše české muselo zmizet.

Poštovní správa se zapsala do historie výplatního otisku ještě několikrát. První se týkalo pravděpodobně autonomním rozhodnutím existující poštovní správy. Týkalo se použití modré barvy pro novinové zásilky. Po něm volali uživatelé zabývající se novinovými zásilkami již za doby První republiky. Tehdy se jim to nepovedlo, až za Protektorátu. Stalo se tak 20. 1. 1941. K vyplácení novin byla udělena výhoda s tím, že musí být splněny různé podmínky. Nejdůležitější byla modrá barva otisku.

Poštovní správa se podepsala ještě jednou v době Protektorátu na vzhledu výplatního otisku, ale nebylo to plošné rozhodnutí. Týkalo se jen čtyř lokalit – Olomouce, Brna, Jihlavy a Vyškova. V těchto místech Protektorátu se rozhodlo někdy v roce 1942 – 1943 o odpilování českých názvů pošt u denního razítka. Zůstaly jen německé.

Zbývá se zmínit o poslední součásti výplatního razítka – označení oprávněného uživatele. To bylo dlouho považováno za soukromou doménu uživatele. Zde si však zahrálo svou neblahou roli jednak prováděcí nařízení vydaná na podzim roku 1939 samotným protektorem či jeho podřízenými orgány. **To stanovilo důslednou dvojjazyčnost s přednostním postavením německého jazyka na prvním místě. U některých otisků docházelo i k situacím, kdy se označení vyskytlo jen v němčině. Řada uživatel obcházel toto nařízení tím, že se uchýlilo ke zkratkám, zkratkovým spojením, obrázkům, reklamám apod. Během arizace židovských komerčních subjektů došlo též k změnám označení tak, aby neprovokovalo.**

V různých částech seriálu na mém webu jsem uvedl příklady změn v textech označení, které expresivně uváděly slovo československý či Československo)i ve zkratce). Násilně muselo být odpilováno. Tak se postupovalo i při vyjádřeních českých vlasteneckých jmen a názvů (Havlíček, Vrchlický atd.). Toto souviselo též často s násilným přejmenováním adres (náměstí, ulic, sadů pod.).

Ke cti uživatelů slouží, že se velmi výjimečně objevily nacistické symboly (např. i sídla NSDAP) . Otisky se vyhnuly i propagandistickým heslům či výrazům až na výjimky (písmeno V v rámci akce Viktoria se vyskytlo jen u jednoho uživatele).

To byly ve stručnosti vlivy, které se podepsaly na změnách vzhledu protektorátních výplatních otisků.

Vyskytly se i zajímavosti, o kterých píše dále (písmeno „P“ u poštovně paušalovaného výplatního stroje, dvojkruhová denní razítka u dvou otisků apod.). Vše za souhlasu poštovní správy.

Výplatní stroje

Během celého období se na území Protektorátu vyskytly jen stroje Francotyp. Ke změně nedošlo ani u generálního zástupce těchto strojů firmy B. Jarolímek, která měla na starosti Protektorát po okleštění republik a ztrátě územních celků. Modely strojů Francotyp A, B, m C (CA, CB, Cc). byly v provozu v Protektorátu.

U mimopražských uživatelů se v tomto období vyskytly tři podtypy otisků (s přihlédnutím na polohu pořadového čísla otisku). Podtypy byly: FR 6h -, FR 6 s – a FR 8h - s trojmístnou a čtyřmístnou výplatní hodnotou. Variant otisků bylo více.

U pražských uživatelů podtypů bylo více: FR 6h – 4m, FR 6h-s-4m, FR 8h – 3m, FR 8h – 4m ,FR 8s (v) – 4m, FR 8s – 4m, FR 6h – 4m (2kM), FR 8h – 4m – 2k a FR 6h – P.

Zkratky lze najít v předmluvách všech katalogů Bouška – Leiš, resp. Katalog Bouška.

Základní orientací pro stroje a jejich otisky je osová vzdálenost ze středů denního a výplatního razítka, jsou dvě vzdálenosti – 6cm a 8cm s tolerancemi cca +12mm, které

základní typologie nezohledňuje. Pouze ta specializovaná.

Sběratelské zajímavosti

Rád bych upozornil na některé sběratelské zajímavosti tohoto období.

V záhlaví tohoto článku jsem reprodukoval použití červeného a modrého otisku uživatele

„Sbírky zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava pro dva různé druhy zásilek. Použití modré barvy byl osvětovou raritou, navíc ojedinělou. Modrými otisky byly oráženy novinové pásky)většinou s hodnotou 0,05 K nebo proužky papíru lepené na obal vícečetných kusů novin či časopisů. Mohly se též objevit na zásilkách obsahující sdělení novinové povahy.

Řada otisků dokazuje, jak postupovala germanizace a likvidace všeho českého či československého (např. u Radiojournalu či Českého rozhlasu).

Germanizace se dotkla i nátisků na firemních obálkách – příkladem mohou být Pražské vzorkové veletrhy. Heslo „Ústřední trh čsl. výrobků“ muselo zmizet. Některé (neexponované) subjekty vydržely a sovo „český“ zachovaly (např. Česká společnost pro průmysl cukerní). I uživatel Jos. R. Vilímek ještě v roce 1940 připomínal, „že pýchou každého Čecha je Vilímkova ilustrovaná národní knihovna“.

Zajímavé jsou případy změn dohlédací pošty (údajně pro příhodnost pro uživatele či po přejmenování pošt). Některé firmy měnily svůj právní status, i to se muselo objevit

v otiscích.

Řada otisků byla upravována z technických důvodů. I to výplatní otisky dokládají (změna číslic, výplatních znamének apod.).

Výplatní otisky, i když výjimečně, mapují i začlenění tzv. instradačních poštovních čísel (poštovní směrovací čísla do otisků. Těchto otisk bylo však velmi málo (např. bratři Čížkové).

Poštovně historickou zajímavostí, která se vyskytla za dobu historie u výplatního otisku jen jednou, byla změna funkce stroje Ústředního statistického úřadu Praha, který počátkem roku 1945 na poštovné paušalováno a hodnotové číslice byly nahrazeny písmenem „P“.

Výplatní otisky za Protektorátu vyplácely i poštovní poukázky.

U jednoho výplatního otisku se vyskytly gotické výplatní číslice, původ stroje je neznámý – dovoz ze zabraných území či z Německa? Uživatel ryze německý z Brna: Flugmotorwerke Ostmark, GmbH, Zweigwerk Brunn. Pravděpodobně při založení této firmy v roce 1943 si nechala tato filálka odvézt i výplatní stroj.

Zajímavé je, že se vyskytl otisk firmy ANKER-WERKE v Praze 1 (rok 1941). Zajímavé by bylo zjistit , zda to neodporovalo dohodě mezi fou Francotyp GmbH a firmou B. Jarolímek.

Zajímavá je postupná likvidace výplatního otisku Obce sokolské - až k ustavení Treuhändera pro rozpuštěnou organizaci (otisk z roku 1941).

Likvidace se týkala i bývalých státních symbolů (český lev musel zmizet).

Některé vývojové řady otisků dokazují, jak z vlastnictví a názvů židovských firem musely zmizet židovští majitelé (a to včetně jmen). Důsledky arizace a nucených správ byly vidět i na otiscích (např. firma Polický – Popper Jaroměř až k Polický – Rieker Jermer – Jaroměř).

Konec období

Pražské povstání propuklo v Praze dne 5. 5. 1945. V tento den pracovníci obnoveného Českého rozhlasu vyměnily protektorátní štočky denního a výplatního razítka za české a československé. Nastalo nová éra v životě Československa, ale i výplatních tsrojů a jejich otisků.